

היווצרותה של הבדורתה על עלילת הדם

Author(s): גרד מנטגן

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. ד (תשנ"ד), pp. 343-350

Published by: [Historical Society of Israel](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70037209>

Accessed: 04/12/2011 01:43

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

היווצרותה של הבדותה על עלילת הדם

מאת גרד מנטגן

ברבות השנים הופיעו מחקרים רבים על עלילות הדם. אין בכך כדי להתמיה, הן לאור השפעתן העצומה של עלילות שקר אלה על ההיסטוריה רבת הסבל של היהודים באירופה, והן בשל חידתיותן. רוב החוקרים שעסקו בעבר בסוגיה זו ניסו להציג עלילות דם מסוימות, או אף את התופעה בכללותה, אם כמעשה שהיה ואם להפך, כעלילת שווא דמיונית והרת אסון.

בימינו מאמינים רק אנטישמים חסרי תקנה באמיתות הבדיה של עלילת הדם, שכזבה כבר נחשף בידי הרמן שטרק.¹ מחקרים נוספים בסוגיה זו מופיעים בתכיפות הולכת וגוברת, וקצתם העמיקו בבירור המקורות על העלילות, רקען ומהלכן. בתחום עלילות הדם בימי הביניים בולטים במיוחד מחקריו של לנגמיר.² הוא הרבה לעסוק גם בהיווצרותן של עלילות הדם, ובהסתמך על סיפור הילד ויליאם מנוריץ', שהכל ראו בו זמן רב את עלילת הדם הקדומה ביותר, הוא הציע הנחות יסוד לחקר הסוגיה. בין היתר יש לזקוף לזכותו של לנגמיר את ההבחנה החשובה בין סיפור עלילת הדם ה'קלסי' – שעניינו, כביכול, צליבת ילדי נוצרים – לבין ההאשמה בפולחן דם; האשמה זו מופיעה רק אחרי המאורעות בפולדה בשנת 1235, כגירסה חדשה לסיפור ישן.³

לאחרונה פרץ ישראל יובל נתיבים חדשים בחקר הנושא. הוא האיר לראשונה, על רקע הבדותה של עלילת הדם, את הציפיות המשיחיות של היהודים, את המניעים ל'קידוש השם' בתקופת מסעי הצלב, ואת ההזדמנויות שצוררו מעשי ההתאבדות של היהודים בקרב הנוצרים. הוא אף הדגיש את החזרה הבולטת לעין של מוטיב הדם והמים, הן בסיפורי עלילת הדם והן בכרוניקות על המרטירולוגיה היהודית.⁴ חידוש נוסף העלה יובל, שההאשמה התמוהה, שבשנת 1147 רצחו יהודי וירצבורג נוצרי וחלקי גופתו נמצאו בעיר,⁵ לא היתה אלא מקרה מוקדם

* תרגמה שולמית הקנברוך.

1 H.L. Strack, *Der Blutaberglaube in der Menschheit, Blutmorde und Blutritys* (Schriften des Institutum Judaicum in Berlin, 14), München 1892⁴

2 G.I. Langmuir, *Toward a Definition of Antisemitism*, Berkeley–Los Angeles–Oxford 1990

3 idem, 'Ritual Cannibalism', *ibid.*, pp. 263–281

4 י"י יובל, 'הנמס והקללה, הדם והעלילה – מעלילות קדושים לעלילות דם', ציון, נח (תשנ"ג), עמ' 90–33 [להלן: יובל].

5 J. Aronius, *Regesten zur Geschichte der Juden im Fränkischen und Deutschen* השווה: 5

של עלילת דם, ומקרה זה אירע אף קודם שפרשת נוריי' הועלתה על הכתב. ולא עוד אלא שעלילת וירצבורג קשורה קשר הדוק לפרץ האסכטולוגי המחודש, כתוצאה ממסע הצלב השני.⁶ בכך בוודאי שלא ניתן להוכיח את אמיתותה של האשמה זו ברצת, אבל ניכר שנעשה ניסיון – אמנם ללא הצלחה – לשוות למת דמות של קדוש.⁷ בניגוד לרוב המחקרים הקודמים, רואה יובל כבר באירוע שהתרחש בוורמס בתקופת מסע הצלב הראשון רמז ראשון להיווצרות הבדותה של עלילת הדם (יובל, 'עמ' 85–86).

אנו, לעומתו, דבקים בגישה המקובלת, שהמומר תיאובלד מקמברידג' הוא שבדה את עלילת הדם, כאשר סיפר לנזיר תומס ממונמות, שחקר את מותו של ויליאם מנוריי', את האמת כביכול על הרצח הפולחני הנהוג אצל היהודים.⁸ כיצד יכלו הדברים להגיע לידי כך? האם כל מה שסיפר תיאובלד, יהודי מלידה, על קשר מדומה שקושרים היהודים מדי שנה בשנה למטרת רצח, קלוט כולו מן האוויר? אין ספק שהצדק עם יובל, שמצא בדברי תיאובלד – שהיהודים זקוקים לדם לצורך גאולתם – רמז ל'אידיאולוגיה' העומדת מאחורי מעשיהם של המרטירים היהודיים.⁹ ואף על פי כן, האם לא נראתה ההאשמה שהיהודים הורגים ילד נוצרי מדי שנה בשנה כדברי הבל?

להבהרתה של בעיה זו ניתן להסתייע במאמר קצר שכתב ססיל רות בשנת 1933, ובו הוא הבחין בקשר שבין מנהגי פורים אצל היהודים ובין סיפורי עלילות הדם. רות הצביע על כך, שעלילות הדם התעוררו על פי רוב בשבוע שלפני הפסחא; בתקופה זו חוגגים היהודים את חג הפסח, ולעתים – לפי מחזורי השנה – גם את חג הפורים, עובדה שכמעט לא שמו אליה לב. רות אף הביא מספר ראיות, הרומזות לקשר בין המנהג הפורימי של תליית המן או שריפתו ובין ההאשמות של עלילות הדם. הוא סבר שבכך מצא הסבר מקיף למקור הבדותה של עלילת הדם.¹⁰ היסטוריונים שבאו אחרי הוא אמנם לא התעלמו ממאמרו, אבל איש מהם לא אימץ את

Reiche bis zum Jahre 1273, Berlin 1887–1902 (Reprint: Hildesheim–New York 1970), No. 245, pp. 113 f.

6 דבר זה וכן האכזבה מכשלונו המחפיר של מסע הצלב, עולה מ־*Ludus de Antichristo*. השווה: H.D. Kahl, 'Der sog. "*Ludus de Antichristo*" (*De Finibus Saeculorum*) als Zeugnis frühstaufzeitlicher Gegenwartskritik. Ein Beitrag zur Geschichte der Humanität im abendländischen Mittelalter', *Mediaevistik*, IV (1991), pp. 53–148

7 F. Lotter, 'Innocens virgo et martyr. Thomas of Monmouth und die Verbreitung der Ritualmordlegende im Hochmittelalter', *Die Legende vom Ritualmord. Zur Geschichte der Blutbeschuldigung gegen Juden*, ed. R. Erb, Berlin 1993, p. 49

8 Thomas of Monmouth, *The Life and Miracles of St. William of Norwich*, eds. A. Jessop & M.R. James, Cambridge 1896. יש להצטרף על כך, שעד כה לא נמצא מידע בדוק על תיאובלד מקמברידג', עד שאפילו עצם קיומו הוטל בספק. ייתכן שהוא זהה עם מומר אחר, שניהל ויכוח דתי עם נוצרים, הוא בנימין מקמברידג'. וראה: C. Roth, *The Intellectual Activities of Medieval English*, Jewry, London 1949, pp. 29 ff.

9 יובל, 'עמ' 82.

10 C. Roth, 'The Feast of Purim and the Origins of the Blood Accusation', *Speculum*, VIII (1933), pp. 520–526 (= *The Blood Libel Legend. A Casebook in Anti-Semitic Folklore*, ed. A. Dundes, Madison–London 1991, pp. 261–272)

התיוזה שבו. לנגמיו טען, שבמקום הוכחות חד-משמעיות הביא רות רק ראיות שוליות לביסוס השקפתו, וכך הוריד מן הפרק את התיוזה של פורים כהסבר לצמיחתן של עלילות הדם.¹¹ כבר במאה הי"ט הובעה ההשערה, שהגרעין הריאלי של הבדוטה בדבר הרצחו של ויליאם מנוריץ' קשור הדוק לעניין ביזוי המן,¹² ואפשר שססיל רות לא היה מודע להשערה זו. ואולם, רות מציין מעשה שאירע בשנת 415 בעיר הסורית אינמסטאר, שיהודים שתויים קשרו, כביכול, ילד אל הצלב, במקום את דמותו של המן, עינו את הילד והרגוהו. ייתכן שידיעה זו, שמוסר היסטוריון הכנסייה סוקרטס, מבוססת על מעשה שהיה, וייתכן שאינה אלא ניסיון לקשור את הריגת הילד למנהג הפורימי של תליית המן בדמות בובה, לצורך הוצאת דיבה. מקרה אינמסטאר ממחיש בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים עד כמה קטן עלול להיות המרחק בין פורים ובין הבדוטה של עלילת הדם. ואולם, החוקרים נמנעו מלמתוח קו בין הסיפור הזה ובין סיפורו של ויליאם מנוריץ', הואיל וכתבי היד של ה-*Historia Tripartita*, שבהם נשתמר חיבורו של סוקרטס, לא היו נפוצים באנגליה בראשית המאה הי"ב, וגם ביבשת אירופה לא נקלטו הידיעות על האירוע באינמסטאר.¹³

עד לאחרונה נדחתה גם ההשערה, שבמערב הכירו במאה הי"ב נוסח של שבועה, שהותקן בממלכה הביזנטית לפני שנת 1027 ונועד ליהודים שהמירו את דתם.¹⁴ ביום ההמרה נאלצו אותם יהודים להישבע שיקללו את מי שיחגוג את 'חג מרדכי' בשבוע הראשון של ימי הצום הנוצרי, וכן את אלה הנועצים את דמות המן במסמרים לקרש, מחברים אותו לסמל הצלב ושורפים את הדמות ואת הצלב יחדיו, תוך השמעת קללות שונות ודברי חרם נגד הנוצרים.¹⁵ מוטיב הצליבה בקשר לפורים מתגלה אפוא בעליל בתעודה נוצרית זו מן המאה הי"א. לשאלת מהימנותה של המסורת ומידת תפוצתה בשיאם של ימי הביניים יש חשיבות משנית בלבד לדיוננו. לענייננו חשובה הידיעה הברורה, שלא רק לנוצרים במרחב הביזנטי היו ידיעות כלליות על מנהגי הפורים של היהודים, שפורשו כמעשה אנטי-נוצרי; גם במערב אירופה נודע הדבר. גרמה לכך 'קבלת החוק הרומי' במערב אירופה החל בשנת 1100 לערך.¹⁶ ואכן, גם בחקיקה של הקיסר תיאודוסיוס השני יש רמז ברור לעניין מנהגי הפורים.¹⁷

G.I. Langmuir, 'Historiographic Crucifixion', *Toward a Definition* (above, n. 2), pp. 11 291 ff.

J. Jacobs, 'St. William of Norwich', *Jewish Quarterly Review*, IX (1897), p. 752 12

G.I. Langmuir, 'Thomas of Monmouth: Detector of Ritual Murder', *Speculum*, LIX 13 (1984), pp. 822–846 (= *Toward a Definition* [above, n. 2], pp. 209–236, esp. pp. 214 f.)

ההשערה היא של לוטר (לעיל, הערה 7), עמ' 48, הערה 86. 14

H. Schreckenberg, *Die christlichen Adversus-Judaeos-Texte: לעניין השבועה ראה לאחרונה: 15 und ihr literarisches und historisches Umfeld (1.–11. Jh.)*, Frankfurt a.M.–Bern 1982, p. 543

O.G. Oexle, 'Alteuropäische Voraussetzungen des Bildungsbürgertums – Universitäten, 16 Gelehrte und Studierende', *Bildungsbürgertum im 19. Jahrhundert*, I, eds. W. Conze & J. Kocka (*Industrielle Welt*, 38), Stuttgart 1985, p. 69

הקיסר תיאודוסיוס השני אסר על היהודים, במאי 408, לשרוף דמות שיש בה חיקוי של הצלב הקדוש 17

בערים שבהן התגוררו היהודים בשכנות לנוצרים, לא ניתן היה למנוע מן הנוצרים לבוא ולחזות במקצת מנהגי הפורים. מנהגים אלה נראו מזוהים ביותר לצופים מן הצד והולידו בהכרח פירושים שונים והתמרמרות כנגד היהודים. נציין כמה ראיות לכך. כבר בתחילת המאה הנוכחית ציטט חבולסון את דבריו של Arnold von Lübeck: 'בכל שנה צולבים [היהודים] דמות שעווה של הגואל כדי לבוותר'.¹⁸ אב המנזר ארנולד מליבק סבר בראשית המאה הי"ג, שהיהודים חוזרים מדי שנה בשנה (!) על עינויי הפסיון, באמצעות דיוקן של ישו עשוי שעווה. בזמנו של הארכיבישוף פיליפ (Philipp; 1167–1191) אירע בקלן, כביכול, באחד האירועים הללו, נס של יציאת דם מן הדמות, ובעקבות זאת התנצרו, כביכול, יהודים רבים.¹⁹ במארס 1222 נאסרו בעיר האנגלית סטמפורד יהודים 'בגלל הצגה היתולית שערכו לשם ביוזי האמונה הנוצרית'. ניתן לתרגם את המונח 'הצגה היתולית' (ludum) גם כ'פתגם', אבל קרוב לוודאי שמשחק פורים יהודי עורר מורת רוח אצל השלטונות.²⁰ בעקבות פטר ברווה,²¹ הסב פרידריך לוטר את תשומת הלב למקורות מעניינים נוספים: בשנת 1302 הופצה במגדבורג (Magdeburg) השמועה, שהיהודים הכינו דיוקן של ישו וצלבו אותו. בשל כך הוצאו מספר יהודים להורג.²² לפי אדמאר משבן (Ademar von Chabannes), הלשין יהודי לאפיפיור בנדיקטוס השמיני, שפעם בשנה מבזים היהודים את תמונת הצלב בבית הכנסת.²³ לעומת זאת סברו נוצרים אחרים, שהיהודים אינם תולים אדם, אלא בעל חיים. בחוות דעת משפטית של אולדרדוס דה פונטה (Oldradus de Ponte) הועלתה הטענה: 'כמו כן צולבים כמה יהודים בערב שבת שה או כבש ויורקים על הצלב ודורכים עליו ברגליים דרך גינוי כלפי ישו כריסטוס'.²⁴ אם נסתמך על ססיל רות, הואשמו היהודים בסירקוז אשר בסיציליה, כבר בשנת 1113, בצליבת איל, כדי לשים ללעג את הפסיון.²⁵ לא ברור מאיזה טעם אמורים היו

בחג אסתר. ראה: F. Lotter, 'Hostienfrevelvorwurf und Blutwunderfälschung bei den Judenverfolgungen von 1298 ('Rintfleisch') und 1336–1338 ('Armleder')', *Fälschungen im Mittelalter. Internationaler Kongreß der MGH, München, 16.–19. Sept. 1986* (Monumenta Germaniae Historica, Schriften, 33), Hannover 1988, p. 543. על חוק

תיאודוסיוס ראה: א' לינדר, היהודים והיהדות בחוקי הקיסרות הרומית, ירושלים תשמ"ג, עמ' 171–172.

D. Chwolson, *Die Blutanklage und sonstige mittelalterliche Beschuldigungen der Juden*, 18 Frankfurt a.M. 1901, p. 224, n. 1.

L. Schmidt, *Volksglaube und Volksbrauch. Gestalten–Gebilde–Gebärden*, Berlin 1966, pp. 232, 237. ראה: קודש נוצריות, דבר יוצא דופן.

לוטר (לעיל, הערה 17), עמ' 544, והשווה גם: שם, עמ' 545; לנגמיר (לעיל, הערה 3), עמ' 264.

R.C. Stacey, 'The Conversion of Jews to Christianity in Thirteenth-Century England', 20 *Speculum*, LXVII (1992), p. 265, n. 11.

P. Browe, 'Die Hostienschändungen der Juden im Mittelalter', *Römische Quartalschrift*, 21 XXXIV (1926), p. 170, n. 14.

לוטר (לעיל, הערה 17), עמ' 560.

שם, עמ' 544.

N. Zacour, *Jews and Saracens in the Consilia of Oldradus de Ponte (Studies and Texts*, 24 100), Toronto 1990, p. 74.

C. Roth, *The History of the Jews of Italy*, [n.p.] 1946, p. 83 25

יהודי אופן שבהונגריה, אשר תחת שלטון התורכים, להוביל חתול צלוב ממין זכר בתהלוכת ניצחון לגלגנית ברחובות העיר ובסמטאותיה, בשנת 1541.²⁶ האם היתה כאן כוונה להציג את ישו הנוצרי כחתול ממין זכר (Kater), ואת הנלווים אליו, משמע המינים (Ketzer), כסוגדים לחתול?²⁷ כל המקרים הללו משקפים הבנה מוטעית של מנהגי הפורים אצל הנוצרים, והיא שהוליכה לקבלת האמונה שהיהודים אשמים ברצח פולחני.

ישראל יובל דוגל בתפיסה, שהנוצרים תלו ביהודים את האשמה ברצח ילדים, מאחר שפירשו את הקרבת הילדים על קידוש השם בידי הוריהם כתאווה רצח גם כלפי ילדים נוצרים (יובל, עמ' 75–79). ואולם קשה להסכים לכך. לפי הסברו, לא ניתן להבין מדוע היה צריך תיאובלד מקמברידג' להמציא את סיפור הצליבה התמוה, שהדמיון בינו ובין מעשה תליית בוכה של המן על עץ מזדקר לעין. לפיכך, אם רצה מישו – כגון תיאובלד מקמברידג' – לטפול על היהודים את האשמה בביום ההצגה השנתית של הפסיון על הצלב, הדרך הנוחה ביותר לכך היתה לקשור זאת להצגות הפורים המוזרות והמפחידות, שעוררו את חששותיהם וחשדנותם של הנוצרים. לדעתנו, עוד לפני המצאת הבדיה של עלילת הדם נתעוררה אצל מקצת הנוצרים דעה קדומה, שהכשירה אותם לקלוט את העלילה. בלעדי זאת, הדרך שבה הופצה העלילה היתה לוטה בערפל. אם תיאובלד רצה להותיר רושם ולהשפיע על הציבור, הוא לא יכול היה לבדות מלבו את כל פרטי הדין וחשבון שלו.

אם נתחקה אחר מרכיבי סיפורו של תיאובלד, ניווכח שהיהודים מטילים פעמיים גורלות, כדי לקבוע הן את הארץ והן את העיר שבהם יתבצע הפשע הודוני.²⁸ מדוע ייחס תיאובלד – או תומס ממונמות – חשיבות כה רבה למוטיב הגורל? ניתן לשער בפשטות, שלמקצת הנוצרים היתה ידיעה מעורפלת על משמעות המלה 'פורים', דהיינו 'גורלות'. אם נצא מתוך הנחה, שכל מה שידעו הנוצרים על חג הפורים היה שהיהודים חוגגים פעם בשנה 'חג של גורלות', ובקשר לזה מתנכלים למישו ובאים לתלותו או לצולבו (פרט זה אינו ידוע בבירור) – נבין אל-נכון כיצד נוצרה הגירסה הראשונית של עלילת הדם.

עתה ניתן להבין בנקל מדוע החלו הנוצרים להלעז על היהודים שהם מענים ילד נוצרי, כפי שעושה בשעתו ישו, דהיינו אדם מבוגר. אין לתלות זאת, כפי שעשתה חוקרת פסיכו-היסטוריונית אחת, בתסביך של הנוצרים, שהבחינו, כביכול, שהיהודים מוקירים ושומרים את ילדיהם יותר מהם, ולכן האשימו את היהודים בעינוי ובהריגה של ילדיהם, כדי להשקית את מצפונם.²⁹ סביר הרבה יותר להניח, שבדרך כלל דמו בוכות המן, לפחות ממרחק, יותר לילדים מאשר למבוגרים; כך אולי אירע כבר בשנת 415 באינסטאר. על פי רוב ניתן

26 השווה: G. Hammann, 'Konversionen deutscher und ungarischer Juden in der frühen Reformationszeit', *Zeitschrift für bayerische Kirchengeschichte*, XLIX (1970), p. 237

27 לאטימולוגיה זו, ראה: A. Patschovsky, 'Der Ketzer als Teufelsdiener', *Papsttum, Kirche und Recht im Mittelalter. Festschrift für Horst Fuhrmann zum 65. Geburtstag*, ed. H. Mordek, Tübingen 1991, pp. 331 f.

28 חיי ויליאם (לעיל, הערה 8), עמ' 94. לתרגום הדברים ראה: יובל, עמ' 82.

29 ראה מאמרה של מגדלנה שולץ, שפורסם מספר פעמים, ולאחרונה: M. Schulz, 'Projektion versus

היה להבחין שמדובר בבובה ממין זכר, והדבר מסביר מדוע רוב ה'קרבנות' של הרצח הפולחני היו זכרים. אין אפוא לראות בכך הערכת יתר של החברה הנוצרית לנערים מאשר לנערות, כפי שהסיקה מגדלנה שולץ.³⁰

נפנה עתה עוד מבט קצר אל הצעתו של ישראל יובל, שהמקרה הראשון של עלילת דם היה אולי בוורמס, בתקופת מסע הצלב הראשון (יובל, עמ' 85–86). מה אירע בוורמס באותו הזמן? מספר נוצרים הגו תוכנית שטנית: ב' באייר (5 במאי 1096) הם נטלו את הגווייה של אחד מאחיהם, שנקבר חודש ימים קודם לכן, נשאו אותה ברחובות העיר וקראו שהיהודים שלקו את הגווייה במים ושפכו את המים לבארות כדי להרעיל את התושבים. כתוצאה מכך נהרגו יהודים רבים בידי ההמון המוסת.³¹

יובל מסביר, שהיהודים הואשמו לא רק ב'שליקת' הגופה של הנוצרי, אלא אף בהריגתו. המקרה הזה מזכיר את עלילת נוריץ' בשנת 1144: גם שם הואשמו היהודים בשפיכת מים חמים על הילד ויליאם (אם כי רק כדי לעצור את הדם ולרחוץ את הפצעים).³² ואולם, אין ספק שאופיה של ההאשמה בוורמס שונה לחלוטין. תושבי העיר הכירו בוודאי את המת, ואין שום עדות לכך שהיהודים הואשמו בהריגתו. במקרה של וורמס הודגש מוטיב אחר: הופצה דיבה, שהיהודים גרמו להרעלת הבארות באמצעות מים שנשלקה בהם גווייה. דומה שזאת העדות הראשונה מימי הביניים על האשמה מעין זו שהוטחה ביהודים.³³

שוב עולה השאלה: האם אותם נוצרים חסרי מצפון קיוו ברצינות שהציבור יאמין להאשמה כה בלתי מתקבלת על הדעת? אילו היתה זו המצאה ספונטנית – בוודאי שלא היתה זוכה לאמון. נראה אפוא, שגם במקרה זה עשו המעלילים שימוש בדימויים שהיו קיימים באמונה

Realität: Der Ritualmord', *Die Juden in ihrer mittelalterlichen Umwelt. Protokolle einer Ringvorlesung, gehalten im Sommersemester 1989 an der Universität Wien* (Wiener Arbeiten zur Germanischen Altertumskunde und Philologie, 33), ed. H. Birkhan, idem, 'Fest- und Alltagsbräuche der Juden im 12. und 13. Jh.', Bern–Wien 1992, pp. 225–247. וראה גם: idem, 'Fest- und Alltagsbräuche der Juden im 12. und 13. Jh.', Bern–Wien 1992, pp. 225–247. *Mittelalter – Ursachen von Antijudaismus?*, *ibid.*, pp. 109–142. שם, עמ' 130 ואילך, קובעת המחברת בוודאות, ששריפת בובה של המן יכולה היתה להזין את ההחשדה בדבר עלילת הדם. היא הסתמכה על A. Kohut, *Geschichte der deutschen Juden*, Berlin 1898, p. 148. בדומה לכך התבטא גם הלמוט בירקהן, במאמרו בקובץ הנ"ל: 'Die Juden in der deutschen Literatur des Mittelalters', pp. 159 f., n. 20. הוא מפנה אל חיבורו הקלסי של J.G. Frazer, *The Golden Bough*, VI, London 1955³, pp. 412 ff. מחקרו של רות לא היה ידוע לא לשולץ ולא לבירקהן.

30 שולץ (לעיל, תחילת הערה 29), עמ' 240.

31 *Hebräische Berichte über die Judenverfolgungen während der Kreuzzüge*, eds. A. Neubauer & M. Stern, Berlin 1892, p. 172 (על פי הכרוניקה האנונימית של תתנ"י שבכתב יד דרמשטט).

32 חיי ויליאם (לעיל, הערה 8), עמ' 22: 'ומאחר שכל הגוף שנת זרמי דם רבים, לכן שפכו מים רותחים מן הראש ועד למטה, כדי לעצור בעד הדם וכדי לרחוץ ולסתום את הפצעים'. מקור זה תורם רק מעט לטיעון של יובל.

33 דיון מקיף על הסטריאוטיפ האנטי יהודי הזה, ראה: G. Mentgen, *Studien zur Geschichte der Juden im mittelalterlichen Elsaß*, Dissertation, Trier 1993, pp. 432–479.

העממית מאז ומתמיד: הסגולות המאגיות – בין מועילות ובין מזיקות – שיוחסו למי הגווייה.³⁴ שונאי ישראל בוורמס לקחו בחשבון את כוחה של האמונה הטפלה בדבר הסגולות המזיקות של מי הגווייה השלוקה, שבהם הסתייעו, כביכול, היהודים. סיכומו של דבר, ביצירת הבדוה הקלסית של עלילת הדם הסתמכו תיאובלד מקמברידג' או תומס ממונמות על עובדות מוכרות שלא הובנו כהלכה, כדי שלא להיראות מלכתחילה כבלתי אמינים. כמו בכל האגדות, גם ביחס להאשמה ברצח פולחני יש להתחקות תמיד אחר הגרעין ההיסטורי. אמנם, כך נהג גם ישראל יובל, בדרך מהפכנית ומעוררת עניין, אלא שנקט בכיוון שונה והציג תפיסה מרחיקת לכת של 'תולדות הרעיונות'.

